

Suriye Kaynaklı Sığınma Hareketleri Sonrası Türkiye’de Göç Araştırmaları ve Lisansüstü Çalışmaların Durumu¹

Kaan AKMAN²

Öz: Türkiye bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle bölgesel ve küresel gelişmelerden yakından etkilenen bir ülkedir. Coğrafyası ve tarihsel özellikleri ile zaman içerisinde toplumsal yapısında önemli etkiler yaratan göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Suriye’de başlayan iç savaş sonucunda sayıları milyonları bulan sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye’nin yaşadığı bu kitlesel hareketler toplumsal yapıyı derinden etkilemiş bunun sonucunda siyasal, ekonomik ve sosyal birçok sorun meydana gelmiştir. Bu yüzden yaşanan kitlesel sığınma hareketlerinin yönetilmesi sorunu ortaya çıkmış, sorunların giderilmesi için politikalar üretilmeye başlanmıştır. Merkezi yönetim çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Aynı zamanda üniversiteler de konuyu öncelikle ele almış, bilimsel çalışmalar yaygınlaşmış ve politikaların oluşturulması sürecine katkı sağlamıştır.

Göç olgusu birçok farklı disiplinin çalışma alanına girmektedir. Siyaset, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, tarih, kamu yönetimi gibi birçok alanda göç olgusu incelenmektedir. Çünkü ülkelerin yaşamış oldukları göç hareketleri vatandaşların siyasal tercihlerini etkilemekte, ekonomik krizlere yol açmakta, sosyal ve kültürel çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç araştırmaları bu gibi birçok nedenle önem kazanmaktadır. Göç araştırma merkezleri gerek devlet desteği ile gerekse de sivil toplum kuruluşları yoluyla kurulmaktadır. Göçler sonrası lisansüstü çalışmalar kitap, makale, tez gibi farklı alanlarda artmaktadır. Bu bildiride Suriye kaynaklı kitlesel hareketler sonrası Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara yönelik çalışmalar incelenecek ve literatürün durumu ele alınacaktır. Bu bildiride amaç Türkiye’yi uzun yıllar etkileyecek Suriye kaynaklı göç hareketlerin yönetimi noktasında katkı sağlayacak bilimsel çalışmaların durumunu araştırmak, eksik olan noktaları tespit etmektedir.

Anahtar Kelime: Göç, Suriye, Araştırma, Sığınmacı, Lisansüstü

Giriş

Türkiye’de göç üzerinde yapılan akademik çalışmalar uzun yıllar boyunca genellikle iç göç araştırmaları üzerine odaklanmaktaydı. Özellikle 1950 sonrası başlayan kırdan kentte göçün yaratmış olduğu etkiler üzerine her alanda kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. İç göç araştırmaları toplumun yaşadığı üretim biçimlerinde ve mekânsal yapılarında ortaya çıkan dönüşümleri açığa çıkartır. Kentlerdeki dönüşüm sürecini ortaya koyarak gelecek hakkında planlama yapımında yetkili kuruluşlara fayda sağlar. Toplumsal ve kültürel dönüşümün yansıması hakkında bilgi verir. İç göç hareketlerinin sürekli yaşanıldığı düşünüldüğünde toplumların siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yaşadıkları değişimde dinamik bir yapıda olacaktır. Bu nedenle iç göç araştırmaları Türkiye’de önemli akademik çalışmalara konu olmuştur. Göçün sosyal, kültürel ve fiziksel olarak yarattığı sorunları konu alan yayınlar

¹ Bu çalışma 9 -12 Mayıs tarihleri arasında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde düzenlenen 7.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresinde sunulmuştur.

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kamu Yönetimi A.B.D. Tezli yüksek lisans öğrencisi, kaanakman94@gmail.com

artmıştır. Uzun yıllar süren kırdan kentte göçlere zamanla kentten kentte göçlerde eklenmiş özellikle 2000’li yıllar sonrası göçü etkileyen faktörlerin çeşitlenmesi nedeniyle göç hareketlerini incelemek daha önemli hale gelmiştir. İç göç hareketlerinin yanında uluslararası göçlerde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’nin de gündeminde hızla yerini almıştır.

Türkiye’nin toplumsal yapısını derinden etkileyen iç göç hareketlerini konu alan çalışmaların yanında belli aralıklarla gerçekleşen sığınma hareketleri de akademik çalışma konusu olmuştur. Fakat Suriye’de başlayan iç savaş sonrası yaşanan sığınma hareketleri sonucunda sığınmacılık konusu farklı alanlarda daha detaylı ele alınmaya başlamıştır. Nitekim Suriye iç savaş sonucunda Türkiye’nin gündeminde sürekli tartışma konusu olan sığınmacı sorunudur. Bu tartışmalar üniversitelerde de hızla artmış, araştırmacılar uluslararası göç hareketleri hakkında siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamda değerlendirmeler yapmıştır. Bu alanda artan araştırmacıların sayısı beraberinde birçok makale, akademik tez ve kitabı getirmiştir. Nitekim göç alanında 2016 ve 2017’de tez ve kitap çalışmalarının önemli çoğunluğu dış göç kapsamında Suriyeli sığınmacılar ile ilgili olmuştur. Buradan hareketle üniversitelerin ve araştırmacıların sığınmacılık sorununa duyarsız kalmadığını, sorunların tespiti ve çözüm önerilerinde farklı yaklaşımların ortaya konulduğunu görmekteyiz.

Uluslararası göç 21. yüzyıla damgasını vuran konulardan biridir. Disiplinlerarası bir alan olarak göç çalışmaları birçok ülkede önemli ilgi görmektedir. Türkiye'nin de göç ve sığınma sorunu uzun bir süredir ülke gündeminde yer almakta bölgesel ve küresel gelişmeler dikkate alındığında tartışmaların devam edeceği öngörülmektedir. Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde Türkiye’de toplumun en önemli kurumlarından biri olan üniversiteler Suriyeli sığınmacı konusu hakkında politika oluşturma sürecine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Gerçekleşen sığınma hareketlerinin etkisi her alanda yaşanıldığı için farklı disiplinler konuya kendi açılarından yaklaşmıştır. Sosyoloji, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, iktisat gibi birçok bilim dalı Suriyeli sığınmacıların durumlarını analiz etmiş, araştırmacılar yayınlar hazırlamıştır. Bu kapsamda Türkiye’de gerek ulusal gerekse uluslararası boyutlarda düzenlenen birçok sempozyum, kongre, panel ve konferanslarla söz konusu sorunun çözümüne katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Gerek uluslararası göçü ele alan derslerin üniversitedeki ders programlarında yer alması gerekse de üniversite bünyelerinde araştırma merkezlerinin kurulması ile bilimsel ortamlarda sığınmacı konusu ön plana çıkmıştır.

Bu bildiride öncelikle göç ve sığınmacılık olguları hakkında kavramsal tanımlamalar yapılmış, daha sonra Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacıların durumları hakkında bilgi verilmiştir. Diğer yandan sığınmacılar konusunun üniversitelerde ne kadar ilgili olduğunun

anlaşılabilmesi için araştırma merkezleri, üniversitelerin ders programları, konu ile ilgili bilimsel etkinlikler değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemine bakıldığında Suriyeli sığınmacılar ile ilgili yapılmış tezlerin içerik değerlendirmesi yapılmıştır. Yapılan çalışmaların avantajları ve kısıtlılıkları üzerinde durulmuş, genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

1. Göç ve Sığınmacılık Olgusu

Türk Dil Kurumu göçü, “*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*” olarak tanımlamaktadır (tdk.gov.tr.). Diğer bir tanımlama ile göç az veya çok sayıdaki bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketidir (Marshall,1999:685). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü’nde ise göç “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri ” şeklinde tanımlanmaktadır (IOM, 2009: 22). Göç tanımları arasında farklılıklar olmasına rağmen göçler sadece insanların yer değiştirmesi ile sınırlı bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Göçlerin nedenleri ve sonuçları kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Göç sürecinin iyi yönetilebilmesi ve doğru politikaların uygulanabilmesi için kişinin göç kararını hangi etkenler altında ve nasıl verdiğinin bilinmesi gerekir. Bireyler veya toplumlar göç kararlarını verirken gideceği yerdeki dil, din, kültür durumu, çevre şartları, kazanç olanakları gibi birçok faktörü göz önüne almaktadır (Tekelli, 2008: 32).

Göçler yasal prosedüre uyum, mesafe, süre, oluşum kriterlerine göre birçok türe ayrılmaktadır. Mesafelerine göre ayrıma baktığımızda iç göç ülke sınırları içerisinde gerçekleşmekte iken dış göç ise ülke dışına yapılan göçlerdir. Oluşum şekline göre göçlerden gönüllü göç kişilerin herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın kendi istekleri ile yer değiştirmesini ifade ederken; devlet politikaları, doğal afetler, siyasal süreçler, askeri müdahaleler, iç savaşlar gibi birçok mecburi nedenle ortaya çıkan göçler ise zorunlu göçlerdir. Diğer bir göç çeşiti ise göç edilen yerde kalış sürelerine göre mevsimlik ve sürekli göçlerdir. İnsanların tarım, hayvancılık ve turizm gibi faaliyetler nedeniyle geçici yer değiştirdiği göçler mevsimlik; siyasal, sosyal, ekonomik ve doğal nedenlerle bulundukları yeri sürekli terk etmeleri ise sürekli göçlerdir. Yasal prosedüre uyum açısından göçleri ele aldığımızda ise düzenli ve düzensiz göç karşımıza çıkmaktadır. Düzenli göç, kişilerin vatandaşı oldukları ülkenin, seyahat esnasında transit geçtikleri ülkenin ve seyahat ettikleri asıl ülkenin seyahatlere ilişkin yasal prosedürü ile uyumlu olarak seyahat etmeleri durumudur. Düzensiz göç ise kişilerin yasadışı

yollarla hem kendi ülkelerinin, hep transit geçtikleri ülkenin hem de seyahat ettikleri asıl ülkenin sınırlarını aşması ya da yasal yollarla giriş yaptıkları ülkede yasal kalış sürelerini ihlal etmeleri durumudur (<http://www.gocmenidareleri.com/goc-cesitleri>).

Dünya savaşları, çeşitli ülkelerde yaşanan devrimler, darbeler, bağımsızlık süreçleri, ülkeler arasında kutuplaşmalar tarih boyunca önemli kitlesel hareketlere yol açmıştır. Kitlesel sığınma hareketi, toplumsal yapılarda köklü değişime yol açma potansiyeline sahiptir. Bu bakımından bu hareketler ülkeler için hem bir fırsat hem de bir sorundur. Ülkeler gerek kendi iç güvenliğini sağlamak gerek insani dramlara engel olmak için bu alanda çeşitli düzenlemeler yapmaya başlamışlardır (Kaya ve Eren, 2014: 11). Uluslararası göç hareketlerini devletler sınır kontrolleri ile engellemekte, toplumlar göç sonrası sürece yönelik olumsuz tavır alabilmektedir. Bu nedenle göç hareketleri oldukça değişken ve karmaşık bir süreçtir.

Sığınma olgusu ise ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği gerektiren, çok boyutlu ülkenin kültürel, ekonomik ve politik durumunu, nüfus yapısını, kamu düzeni ve güvenliğini etkileyen kapsamlı bir olgudur. Sığınmacının kim olduğu üzerinde ulusal ve uluslararası belgelerde çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Nitekim Türkiye’de çıkarılan kanun ve diğer yasal belgelerle sığınmacı tanımı yapılmış, sığınmacıların sahip olduğu haklar belirlenmiştir. Bu bağlamda 1994 yılında çıkarılan Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte sığınmacı ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı olarak tanımlanmıştır (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060127-2.htm>). Göç terimleri sözlüğünde ise sığınmacı ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler olarak tanımlamaktadır. ([http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf))

Ülkelerin göç yönetimini belirlemesinde en önemli faktör karşılaştıkları göç hareketleri sonrasındaki deneyimleridir. Türkiye’nin bulunduğu coğrafya tarih boyunca önemli savaş ve iç karışıkların yaşandığı yer olmuştur. Türkiye bu gelişmelerden doğrudan etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bu nedenle tarih boyunca önemli sığınma hareketlerine ev sahipliği

yapmıştır. 1922-1938 yılları arasında nüfus mübadelesiyle Yunanistan'dan 384.000 kişi, 1923-1945 yılları arasında Balkan ülkelerinden 800.000 kişi, 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi, 1988 yılında Halepçe katliamından sonra Irak'tan 51.542 kişi, 1989 yılında Bulgaristan'dan 345.000 kişi, 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'tan 467.489 kişi, 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20.000 kişi, 1999 yılında Kosova'dan 17.746 kişi, 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014: 9-11).

Türkiye'ye yönelik son yıllarda gerçekleşen en büyük sığınma hareketi ise Suriye kaynaklı sığınma hareketidir. Özellikle Suriye iç savaşı sonrası yaşanan kitlesel akınlar sonrası başta sınır kentleri olmak üzere birçok kente yerleşmeler başlamıştır. Bunun sonucunda toplumsal yaşamda birçok problemler meydana gelmektedir. Günlük yaşamda ortaya çıkan sorunların giderilmesi ve sığınma hareketleri sonrası gelenlerin uyumunun kolaylaştırılması gibi birçok konunun yönetim sorunu ortaya çıkmıştır. Suriye kaynaklı sığınma hareketleri sonrasında göç sürecinin doğru yönetilememesinin sonucunda birçok çatışma ortaya çıkacaktır.

Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde Türkiye'nin geçmişten bugüne bir sığınmacılık sorunu ile karşı karşıya olduğunu görülmektedir. Merkezi ve yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, medya gibi birçok aktörü ilgilendiren bu sorunun önemli paydaşlarından biri de üniversiteler ve araştırmacılarıdır. Fakat özellikle uluslararası göç konusunda Türkiye'nin yasal ve idari yapısının tam anlamıyla oturmaması, gelen sığınmacıların tarafından Türkiye'nin genellikle geçiş ülkesi olarak kullanılıp, ülkede kalış süresinin uzun olmaması gibi nedenlerle geniş kapsamlı sığınmacılık sorununa yönelik bilimsel birikim ve literatür oluşmamıştır. Suriye krizi sonrası üç milyonu aşkın Suriyelinin Türkiye'ye göç etmesi her kurumunda derin etki yaratırken, üniversiteler ve araştırmacılar da bu konuya olan ilgisi artırmaya başlamıştır. Literatüre birçok farklı alanda katkılar yapılmaya başlanmıştır.

2. Türkiye'ye Yönelik Suriye Kaynaklı Sığınma Hareketinin Durumu

Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye birçok sığınma hareketiyle karşılaşmasına rağmen kapsamı, etkisi ve sonuçları bakımından karşılaştığı en büyük göç dalgası Suriye kaynaklı göç hareketi olmuştur. Suriyeli sığınmacılar Türkiye'ye ilk olarak kitlesel hareketlerini 2011'in nisan ayında başlamışlardır. Türkiye bu tarihten itibaren Suriyeli sığınmacılara açık kapı politikası uygulayacağını ilan etmiştir. Bunun sonucunda sayıları her geçen gün artarak devam eden bir sığınmacı sorunu her alanda belirgin olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin ilk karşılaştıkları sorunlardan biri hukuksal statü durumlarındaki belirsizlik olmuştur. Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacılar herhangi bir

uluslararası koruma statüsünü elde edememişlerdir. Bu statü sorunu çözmek için 2013 yılında Meclis'te kabul edilen ve 2014 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile yabancılara ilişkin vize alma zorunluluğu, ikamet izni, vatansızların ve mültecilerin hukuki durumu, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı gibi konular düzenlenmiştir. Ülkelerinden kaçmak zorunda kalan Suriyeliler hukuki olarak ancak sığınmacı olabilmektedir. Siyasetçiler ve halk tarafından Suriye'den gelen sığınmacılar misafir olarak tanımlanmıştır. Ancak herhangi bir hukuki karşılığı bulunmayan misafir ifadesi çeşitli belirsizlikler yol açmıştır. Bu nedenle Ekim 2011 itibariyle İçişleri Bakanlığı'nın 1994 Yönetmeliği'nin 10. Maddesi uyarınca Suriyeli sığınmacılar “geçici koruma” statüsüne alınmıştır (Pandır, Efe, Pakoy, 2015: 5). Geçici koruma altındaki Suriyelilerin beş yılı aşkın süredir Türkiye’de bulunması artık durumlarının halk ve yönetim tarafından misafir olarak değerlendirilmesi ile açıklanamamaktadır. Fakat bu devletin resmi genelgelerinde mevcuttur. Örneğin AFAD’ın 9.9.2013 tarih ve 2013/8 nolu Genelgesinin ismi “Suriyeli Misafirlerin sağlık ve diğer hizmetler hakkında” dır. Geçicilik anlamında kullanılan misafir teriminin uluslararası hukukta herhangi bir yeri yoktur. (Altun ve Göre, 2016: 14) Sonuç olarak Suriyelilerin Türkiye’de hukuki statüsü uzun süren çalışmaların sonucunda geçici koruma ile belirlenmiştir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayıları sürekli değişim göstermektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından sayılar hakkında veriler paylaşılmaktadır. Göç İdaresinin internet sitesinden alınan verilere göre yıllar itibariyle sığınmacı sayısı şu şekildedir:

Kaynak: goc.gov.tr

Üç milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların demografik özelliklerini bilmek uygulanacak politikaların doğru olması açısından oldukça önemlidir. Örneğin 2016'da Göç İdaresi tarafından yayımlanan Göç raporunda Suriyeli yabancıların yaşlara göre dağılımları incelendiğinde; 2.834.441 Suriyeli yabancıların 321.460'ının 0-4 yaş grubunda olduğu, 170.272'sinin 35-39 yaş grubunda olduğu, 58.838'inin 65 yaş üstünde olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre dağılıma baktığımızda ise bu sayının 1.323.054'ünü kadınlar, 1.511.387'sini erkekler oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadın ve çocuklar gibi dezavantajlı grupların sayısının fazla olması sorunun önemle ele alınması zorunluluğu doğurmuştur. Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, uyum gibi birçok alanda sığınmacıların sorunlarına yönelik çözümler ortaya konulmaktadır. Süreç içerisinde hem Suriyeli sığınmacıları görmezden gelmenin ortaya çıkardığı sorunlar yaygınlaşmakta hem de yerel halkın Suriyeliyle etkileşim içine girdiklerinde yaşadığı bir takım olumsuz olaylar halkın tepkilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu olayların ortaya çıkmasını önlemek için kamu politikası yapıcı ve uygulayıcılarının Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin yerel topluma uyumu üzerine çalışmalar yapması gerektirmektedir.

Geçici koruma altına alınan Suriyeli sığınmacılar ilk başlarda kendileri için kurulmuş kamplara yerleşirken zaman içerisinde Türkiye'nin çeşitli kentlerine hareket etmeye başlamışlardır. İç savaşın başlamasından sonra gelenler öncelikle sınıra yakın kentlere yerleşmiş, bu kentlerde yoğun bir Suriyeli nüfus oluşmuştur. Sınır kentlerinin yanında Türkiye'nin birçok iline hareket eden Suriyeli sığınmacıların yerleştiği kentlerde barınma, sağlık, eğitim, güvenlik, istihdam gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar içerisinde en önemlisi gelen Suriyeli göçmenler ile yerel halk arasındaki uyum sorunudur.

2016 Göç Raporu'na göre, 2016 yılı sonu itibariyle kayıt altına alınan Suriyeli yabancıların kentlere göre dağılımları incelendiğinde; ilk sırayı 438.861 ile İstanbul, ikinci sırayı 405.511 ile Şanlıurfa ve üçüncü sırayı 379.141 ile Hatay almaktadır. Dolayısıyla bu kentlerde uyum konusunun öncelikli olarak ele alınması ile birlikte sorunların ortaya çıkması engellenecektir.

Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı

Kaynak: goc.gov.tr

Sonuç olarak Türkiye'nin yaşadığı bu kitlesel sığınma hareketleri toplumsal yapıyı derinden etkilemiş siyasal, ekonomik ve sosyal birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu yüzden yaşanan kitlesel sığınma hareketlerinin yönetilmesi sorunu ortaya çıkmış, sorunların giderilmesi için politikalar yapılmaya başlamıştır. Sayıları milyonları aşan sığınmacıların hukuksal statüsünün tanımlanmasından, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, entegrasyon gibi birçok alanda çalışmaların yapılması gerekmektedir. Göç ve sığınmacılık olgusu hakkında genel bir kavramsal tanımlama ve Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacıların durumunu ele aldıktan sonra lisansüstü çalışmaları değerlendirebiliriz. Üniversitelerin araştırma merkezi, yapılan konferans ve sempozyumlar, üniversitelerin müfredatları ve tez çalışmaları bu kapsamda ele alınacaktır.

3. Türkiye'de Lisansüstü Çalışmalarda Suriyeli Sığınmacıların Durumu

Lisansüstü çalışmaların artması için araştırmacıların sığınmacılar konusuna ilgi duyması gerekmektedir. Bunu sağlamak amacıyla öncelikle çeşitli bilim alanlarında ders programları ve içeriklerinde göç konusuna yer verilmelidir. Diğer yandan kurulacak araştırma merkezleri ile araştırmacılara çeşitli destekler sunulmalıdır. Göç hareketlerinin bilimsel ortamlarda tartışılması ve yeni bakış açılarının ortaya çıkması için bilimsel etkinlikler yaygınlaştırılmalıdır. Yapılacak bu tür çalışmalar ile sığınmacıları hakkında yapılacak lisansüstü çalışmalar artacak, içerikler çeşitlenecektir.

Öncelikle bazı üniversitelerin ders programlarının uluslararası göçe ilişkin güncellediği görülmektedir. Böylece konu müfredata dahil edilerek güncel sorunlar hakkında araştırmacıların ilgilenmesi sağlanmıştır. Türkiye'de 193 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelere mevcut müfredatlarında uluslararası göç konusu üzerinde derslerin yer

verilmesi son yıllarda söz konusu olmuştur. Genellikle kamu yönetimi, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde çeşitli derslerin içerisinde göç konusu ele alınmaktadır. Türkiye’de kamu yönetimi ve siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümleri üzerinde yapılan bir araştırma sonucunda on bölümde uluslararası göçü konu edinen ders tespit edilmiştir. Ders programlarına dünyada göç hareketleri, göç politikaları, göç, kentleşme ve yoksulluk, uluslararası göç ve nüfus hareketleri gibi farklı dersler eklenmiştir (Gürses, 2017: 28). Üniversitelerin bölümlerinde siyaset bilimi ve kamu yönetimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi bölümlerinin toplam sayısı 120 olduğu düşünüldüğünde bu sayı oldukça yetersizdir(<http://www.yok.gov.tr/web/guest/universiteler>).

Türkiye’de lisans düzeyinde eğitim veren üniversitenlerde uluslararası göçü konu edinen derslerle yeterli düzeyde ilgi göstermemesinin yanında bu derslerin büyük çoğunluğu programlarda seçmeli statüde yer almaktadır. Bunun sonucunda araştırmacıların göç ve sığınmacılık sorunu hakkında farklı yaklaşımları ortaya koymaları kısıtlı olacaktır.

7. yılını doldurmaya yaklaşan Suriye iç savaşı sonrası, yaşanan sığınmacılık sorununa ilişkin olarak yapılacak çalışmalara akademik bir alt yapı hazırlamak amacıyla farklı disiplinler birçok sempozyum, konferans düzenlenmektedir. 29-30 Mayıs 2015 tarihleri arasında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi tarafından Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu düzenlenmiştir. 12-13-14 Ekim 2017 tarihleri arasında ise 1.Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi göç teması ile toplanmıştır. Uluslararası 11.Kamu Yönetimi Sempozyumu 28-29-30 Eylül 2017 Tarihleri Arasında Fırat Üniversitesi ev sahipliğinde “ Uluslararası Göç Ve Mülteci Sorunlarının Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü” başlığı ile toplanmıştır. Kilis 7 Aralık Üniversitesi’nde 28-29 Nisanı tarihleri arasında “Uluslararası Ortadoğu konferansları:“Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu” teması ile toplanmıştır.TESAM tarafından Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu “Ekonomik Siyasal Ve Sosyal Boyutları İle Göç” başlığı ile Uludağ Üniversitesi’nde 26-27 Ekim 2016 tarihinde yapılmıştır. Polis Akademisi tarafından iki yıldır düzenlenen göç temalı konferanslardan ikincisi 12-14 Ekim 2017 tarihlerinde Antalya’da “Göç ve Uyum” temasıyla toplanmıştır. Bu konferans ve sempozyumlara örnekler çoğaltılabileceği gibi buradan hareketle araştırmacıların ve bilimsel etkinlik düzenleyenlerin göç konusuna ilgisinin arttığını söyleyebiliriz. Bu bilimsel etkinliklerde göç konusu genellikle Suriyelilerin sosyal entegrasyonu, Türkiye’nin sığınmacılara yönelik göç politikaları, kamu yönetiminin merkezi ve yerel düzeyde sığınmacılık sorununa bakışı, sığınmacıların hukuksal

statüsü, toplumsal, ekonomik yapıya etkisi, Türkiye'nin dış politikası gibi başlıklarla ele alınmıştır.

Türkiye'de göç üzere araştırma yapan merkezler ele alınırsa şuan için Türkiye'de 24 üniversite bünyesinde araştırma merkezi bulunmaktadır. Bu araştırma merkezleri Balkan Araştırmaları, Diaspora Araştırmaları, Göç ve Sınır Güvenliği Araştırmaları, Göç Araştırmaları, Göç ve Göçmen Politikaları Araştırmaları , Göç ve Kent Çalışmaları, Göç ve Yerel Yönetimler Araştırmaları, Roman Çalışmaları gibi isimlerle kurulmuştur. Suriyeli sığınmacıları isminin doğrudan geçtiği bir araştırma merkezleri bulmamaktadır. Bu araştırma merkezleri genellikle İstanbul ve Ankara'da bulunan üniversitelerde kurulmuştur (<https://goc.bilgi.edu.tr/tr/baglantilar/4/universite-arastirma-merkezleri/>).

Sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı illerde bulunan üniversitelerinde araştırma merkezlerin bulunması gerekmektedir. Böylece yapılacak alan araştırmaları yoluyla sorunların tespiti ve çözüm önerileri daha etkili olacaktır. Bu araştırma merkezlerinden birçoğu Suriye kaynaklı sığınma hareketleri sonrası kurulmuştur. Bu da göstermektedir ki uluslararası göç konusu üniversiteler tarafından çalışma konusu olmaktadır. Araştırma merkezlerinin göç konusunda çalışma yapan araştırmacılara gerekli katkıyı vermesi ile birlikte göç alanında bilimsel birikimin artmasına sağlayacaktır. Koç Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi bu merkezler arasında önemli çalışmaları gerçekleştirmektedir. Üniversite bünyesi dışında sivil toplum kuruluşları tarafından da gönüllü göç merkezlerde kurulmaktadır. Bu merkezlerinin sayısının artması ile birlikte lisansüstü çalışmalar etkilenecektir. Sonuç olarak araştırma merkezlerinin artması, düzenlenen bilimsel toplantıların yaygınlaşması ve üniversitelerin ders programlarında uluslararası göç hareketlerini konu alan derslerin yaygınlaşması sonucunda lisansüstü çalışmalar her alanda artacaktır.

Bugüne kadar yapılan birçok akademik tez sığınmacılık konusunu ele alınmıştır. Suriye krizi öncesinde çeşitli sığınma hareketleri tezlerde ele alınmıştır. Körfez krizi sonrası yaşanan sığınma hareketleri, Iraklı ve Afgan sığınmacılar bazı tezlerde incelenmiştir. Didem Danış tarafından yapılan bir araştırmada 2016 ve 2017 yıllarında savunulmuş göç konulu tüm tezlerin %44'ünün Türkiye'ye dışarıdan gelen göç, %17'sinin Türkiye dışı göç ve %14'ünün de iç göç olduğunu tespit edilmiştir. Toplam 134 tez arasından 70'i Türkiye'ye yönelik uluslararası göç hareketleriyle ilgiliyken, bunlardan içerik bakımından 32'si doğrudan Suriyelilere odaklanmaktadır. Toplam 134 tez arasında sadece 22'si iç göç konuludur(Danış, 2017; 6).

2016 ve 2017 yıllarında yapılan tezlerde incelendiğinde “Suriyeli sığınmacı-mülteci-göçmen” kelime gruplarının geçtiği 27 tezin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar

Suriyelilerin statüsü tanımlarken farklı terimleri çalışmalarının içeriğine göre tercih etmektedirler. 2016 ve 2017 Suriyeliler ile ilgili yapılan tezlerde bu durum şu şekildedir:

	Tez Sayısı
Göçmen	4
Mülteci	9
Sığınmacı	8
Suriye'den Gelen Göç	2
Suriyeli	1
Suriye Kaynaklı	2
Geçici Koruma Altında	1
Toplam	27

Sonuç olarak göç; iç göç, uluslararası göç, zorunlu/isteğe bağlı göç, düzenli/düzensiz göç, göçmen, sığınmacı ve mülteci gibi kavramlar farklı kişi ve kurumlarca bazı özellikleri ön plana çıkarılarak tanımlanmıştır. Lisansüstü çalışmalarda da bu durumun mevcuttur.

Yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi sonucunda şu çıkarımlar yapılmıştır:

- Yapılan 27 tezin 1'i doktora, 3'ü tıpta uzmanlık, 23 tanesi yüksek lisans tezidir.
- Yapılan tez tarama sonucunda Suriyeli sığınmacılar hakkında araştırma konuları üç alanda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki sığınmacıların hukuksal durumunu ele alan çalışmalardır. İkincisi sığınmacıların ekonomik ve sosyal etkilerini inceleyen çalışmalardır. Sonuncusu ise uluslararası ilişkiler bağlamında Türkiye'nin sığınmacı politikalarını değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır.
- Lisansüstü yapılan çalışmalarda saha araştırmaları yaygın olarak kullanılmıştır. Araştırmacılar özellikle Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı yerlerde anket ve mülakat teknikleri ile il örneğinde çalışmalar yapmıştır. Yapılan tezlerde bu il ve ilçeler şu şekildedir: Kilis(2) , Hatay (3), Nizip, Fatih, Esenler, Gaziantep (3), Muğla, İzmir, Ankara, Samsun. Çalışmalar daha çok iller özelinde yapılması oldukça önemlidir. Nitekim Suriyeli sığınmacıları uyumu noktasında illerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı belirleyicidir. Suriye sınırına yakın kentlerde Türkiye'nin diğer bölgelerindeki illerdeki uyumun seviyesi değişkendir. Bunda kültürel, sosyal benzerlikler, akrabalık ilişkileri gibi çeşitli faktörler etkilidir.
- Çalışmalar yoğun olarak sosyal bilimler alanında olsa da fen bilimleri alanında yapılan tezlerde bulunmaktadır. Örneğin Mimarlık Anabilim Dalı'nda yapılan bazı tezlerde konu ele alınmıştır. Diğer yandan sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimde yaşadığı sorunlar

üzerine araştırmalar yapılmıştır. Diğeri bir çalışma konusu ise iç savaştan olumsuz etkilenen sığınmacıların psikososyal durumları üzerine yapılan çalışmalardır.

- Suriyeli sığınmacılar ile ilgili yapılan tezlerin içerikleri incelendiğinde çalışmalarda ele alınan temel konular şunlardır:
  - ✓ Suriyeli Kadın Sığınmacıların Durumu
  - ✓ Suriyeli ocukların Eğitimi
  - ✓ Avrupa Birliğı Bağlamında Türkiye'nin Sığınmacı Politikaları
  - ✓ Uluslararası İlişkiler Kapsamında Türkiye'nin Suriye Dış Politikası
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların İstihdam Durumu ve alışma Hayatına Etkileri
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Psikolojik Durumlarının Analizi
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkilerinin İktisadi Açıdan İncelenmesi
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Sağlık Durumları, Sağlık Hizmetlerine Erişimi
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Sosyal Yaşama Etkileri
  - ✓ Güvenlik Politikaları Kapsamında Suriyeli Sığınmacılar
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Siyasi Söylemdeki Yeri Ve İ Politikaya Etkileri
  - ✓ Türkiye'nin Sığınmacı Politikaları ve Göç Yönetişimi
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Medyada Temsili
  - ✓ Suriyeli Sığınmacıların Sosyal Yaşama Uyumu
- Çeşitli statü tanımlamaları ile içerisinde “ Suriye” kelimesi geçen tezler farklı ana bilim dallarında yapılmıştır. Dağılım şu şekildedir:

Anabilim Dalları	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
İşletme	2	Sosyoloji	2
Medya Ve İletişim Sistemleri	1	Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi	3
Psikoloji	1	Eğitim Bilimleri	1
Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler	3	alışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri	1
Uluslararası Ekonomi Politikası	1	Kamu Yönetimi	1
Uluslararası İlişkiler	3	İktisat	1
Uyuşmazlık Analizi Ve özümü	1	İletişim	1
Halk Sağlığı	3	Coğrafiya	1
Güvenlik Bilimler	1		

Sonuç olarak sığınmacılık konusunun birçok yönünün olması farklı disiplinlerin sorunu ele almasını zorunlu kılmaktadır. Birçok farklı anabilim dalında çeşitli yaklaşımlar ile Suriyeli sığınmacıların durumu ele alınmıştır. Yapılan tezler genellikle durum tespitine yöneliktir. Ayrıca çalışmalar belirli konularda yoğunlaşmıştır. Türkiye coğrafi konumundan dolayı ileride başka kökenli gruplardan da sığınma talepleri alabilecektir. Bu nedenle sığınmacılık sorununu sadece Suriyeliler üzerinden tanımlamak ve ona uygun yaklaşımları benimsemek yeterli olmayacaktır. Yapılacak lisansüstü çalışmalarda eleştirel bilginin üretilmesi, her açıdan konunun ele alınıp kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Literatüre özgün çalışma katma açısından çalışmaların iller özeline ele alınmasında önemlidir. İlgili kurumlardan alınacak istatistiksel verilerle birlikte yüzyüze gerçekleştirilecek görüşmelerle çalışmalarının içerikleri zenginleştirilmelidir.

Değerlendirme ve Öneriler

Akademik çalışmalar araştırmacıların konulara farklı yöntem ve bakışları ile çeşitlenen, birikimli ilerleyen bir süreçtir. Göç çalışmalarında bu kapsamda farklı disiplinlerin katkıları ile gelişmektedir. Dinamik bir olgu olan uluslararası göç hareketlerinin yaratmamış olduğu etkileri incelemek için akademisyenlerin yeni kavram, kuram ve bakış açılarını sunması gerekmektedir. Araştırmacılar Türkiye’de gelişen ve değişen ekonomik, sosyal ve kültürel şartları devamlı takip ederek göç alanının güncel bir şekilde ilerletmelidir.

Uluslararası göç konusu çok geniş bir çalışma alanı ve farklı disiplinleri bir araya getirme imkanı ve zorluğunu bir arada sunmaktadır. Göçlerin yaratacağı fırsat ve tehditleri seviyesini çalışma yapılan disiplinlerin yenilikçi ve çözüm getiren çalışmaları ile belirlenecektir. Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Psikoloji, Hukuk, Antropoloji, Tıp, Coğrafya gibi alanlar göç hareketlerini ele almaktadır. Çalışmalar ortaya çıkan sorunların çeşitlenmesi ile sosyal hizmetler, sağlık, iletişim, kadın ve çocuk gibi farklı alanlarda zamanla yaygınlaşacaktır. Ayrıca araştırma merkezlerinin, hükümetlerin ve üniversitelerin desteği ile alanda çalışanların sayısı artabilecektir.

Göç süreci iyi yönetilmesi gereken bir alandır. Doğru politikaların uygulanması sonucunda olumsuzluklar giderilebileceği gibi ihmal edilmesi , önemsenmemesi durumunda ise birçok sorun beraberinde gelecektir. Suriye iç savaşı Türkiye’de bir sığınmacılık krizi yaratmış, milyonları bulan sığınmacı hareketi sonrası her alanda sorunlar ortaya çıkmıştır. Başlangıçta herkes durumun geçici olduğunu düşünse de sığınmacıların sayısı her geçen gün artmıştır. Bu nedenle Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri döneceği varsayımından yola çıkarak paradigma

oluşturmak doğru değildir. Sığınmacıların ülkelerine tekrar dönmesi için Suriye’de sağlanacak kalıcı barışın en az 10-15 yılı alması düşünüldüğünde uzun bir süreç Türkiye’yi beklemektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda bu durum göz önüne alınmalıdır. Sorun geniş açılardan ele alarak materyal üretilmeli, somut önerilerde bulunulmalıdır. Sığınmacılık konusu siyasal tartışmaların gündeminden alınarak bilimsel metodlarla inceleme alanına getirilmelidir. Böylece bilimsel çalışmalarla birlikte sığınmacılık konusu kurgulanan bir olgudan ve yanlış algılardan kurtulacaktır.

Diğer yandan Orta Doğu ve Orta Asya’da yaşanan siyasal gelişmeler Türkiye açısından potansiyel tehditler içermektedir. 1980’lerde İran Devrimi ve Körfez krizini aksine Suriye iç savaşı Türkiye’yi daha derinden etkilemiştir. Bu nedenle sorunun tüm aktör ve bileşenleri göz önüne alarak çalışmalar yürütülmelidir. Sığınmacılık sorununun çok boyutlu bir problem olduğu unutulmamalıdır. Sorunun çerçevesini ve nedenlerinin iyi belirlemek oldukça önemlidir.

Türkiye sosyal bilimlerinde popüler bir çalışma alanı haline gelirken, bu konularda çalışma yürüten akademisyenlerin sayısı da hızla yükseliyor. Nitekim doktora burslarında göç alanında araştırmacılara destek verilmektedir. 2017-2018 yıllarında tarafından verilen 100/2000 YÖK Doktora Bursları kapsamında göç çalışmaları alanında Adnan Menderes Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Harran Üniversitesi , Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi olarak belirlenmiştir. Bu destekler sonucunda literatüre farklı çalışmalar dahil olacaktır. Bu çalışmalar ile Suriyeli sığınmacılar ile ilgili önermelerin ve algıların bilimsel olarak doğruluğunu araştırılmalıdır. Çalışmalarda durum tespitinden ziyade farklı ülkelerin yaşamamış oldukları deneyimlerde incelenenip, karşılaştırmalı bir yöntem kullanılması karar alıcılar için önemlidir. Bilimsel yöntemlerle sorunların nedenlerini iyi tespit etmek ortaya konulacak çözüm önerilerinin işlerliğini sağlayacaktır.

Sığınmacılık konusu ile ilgili çalışmaların artmasının yanında bir diğer önemli konu da sığınmacılık konusunda politika uygulayıcıların bilimsel çalışmaları önemsemesi ve ortaya konan saha çalışmalarını değerlendirmesidir. Bu nedenle çalışmaların teoriden pratiğe geçmesi için bir öneri ve stratejiyi benimsemesi gerekmektedir. Üniversitelerin bu alana yönelik birimleri yaygınlaştırılmalı ve politika üretme sürecinde buralardan sağlanan veriler kaynak olarak kullanılmalıdır. Etkili ve etkin göç politikaların oluşturulması ,uygulanması durumunda

ülkeye sığınanların yaratmış olduğu sıkıntıdan daha çok katkılarının da olabileceğinin bilimsel olarak ortaya konulmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye’de uluslararası göç yönetilmesi gereken önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de araştırmacılar sığınmacılık sorunu sadece Suriyeliler kapsamında ele almamalıdır. Dünya’da göç hareketlerinin arttığı düşünüldüğünde Türkiye’nin tüm kurumları ile birlikte üniversitelerin de konuyu önemle ele alması gerekmektedir. Göçlerin siyaset, ekonomi, dinler, etnisiteler gibi birçok alanda etkileri olacaktır. Bu nedenle her bilim dalının bilimsel birikim sürecine katkı sağlaması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye’de sığınmacıların yaşam durumları roman, belgesel, flim ve müzikler ile ifade edilmeli, özgün çalışmalar ile göç alanı çeşitlenmelidir.

Kaynakça:

ALTUN, U. ; GÖRE, Ö. (2016), Sığınmacılar ve Mülteciler Raporu, Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 311 , Ankara.

DANIŞ, D. (2017), Türkiye’de Göç Konulu Tezler, GAR-Bülten No:1

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014, Türkiye ve Göç, Erişim Adresi: http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf

Gürses, F. (2017), “ Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitiminde Uluslararası Göçü Konu Edinen Derslerin İncelenmesi ”, Uluslararası 11. Kaysem Sempozyumu Bildiri Kitabı Elazığ. ss. 25-40

KAYA, İ.; YILMAZ, E. (2014),“ Türkiye’de ki Suriyelilerin Hukuku Durumu ” , SETA Raporu

MARSHALL, G. (1999), Sosyoloji Sözlüğü (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

PANDIR M ; EFE, İ. ; PAKSOY, A. (2015), ” Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi” Marmara İletişim, 24 ss. 1-26

TEKELİ, İlhan. (2008) *Göç ve Ötesi*. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a6c6b70a9de90.69600519

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060127-2.htm>

[http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf)

<http://www.gocmenidareleri.com/goc-cesitleri>

<http://www.yok.gov.tr/web/guest/universiteler>

<https://goc.bilgi.edu.tr/tr/baglantilar/4/universite-arastirma-merkezleri/>